

Het is wel zeker, dat ondanks de vele en niet zelden vergeefse nasporingen, veel mij is ontgaan. Men bedenke echter, dat de internationale verwickelingen sommige stukken volstrekt ontoegankelijk maakten en dat mijn woonplaats, ver van de grote bibliotheken, een handicap was voor het nazoeken der catalogi. Door deze laatste omstandigheid was het moeilijk de tegenwoordige bewaarplaats der handschriften op te sporen. Wanneer desondanks nog veel kon worden terecht gebracht, dan dank ik dit aan de hulpvaardigheid van velen, op wie ik nooit tevergeefs een beroep deed. Speciaal zij hier genoemd Mr. Scholtens te Beverwijk en Zr. G. Feugen te Nijmegen. Aan allen, die mij hoe dan ook geholpen hebben, zij hartelijk dank gezegd.

De redactie van het Historisch Tijdschrift was zo welwillend deze studie, ondanks haar onvolmaaktheden, in haar serie „Studies” op te nemen.

Megen, 8 September 1940.

## JOSEPH II EN DE KLOOSTERS IN DE NEDERLANDEN.

Onder het bestuur van den keizer-koster vond het Kartuizerklooster van Roermond door suppressie zijn einde in 1783, nadat het meer dan vier eeuwen bijna zonder onderbreking een rustig bestaan had geleid.<sup>1)</sup>

Het klooster werd gesticht in de eeuw, waarin de Kartuizerorde in de Nederlanden een ongekennde bloei beleefde. Nadat de eerste Kartuize te Geertruidenberg was gesticht in 1331, volgde spoedig Monnikhuizen bij Arnhem in 1342 en daarna Bethlehem te Roermond in 1376. De stichting was te danken aan Ridder Werner van Swalmen, die tot herinnering aan een pelgrimstocht naar het H. Land op zijn eigendom in De Steegh te Roermond een kapel en hospitaal bouwde. Bij akte van 25 Juli 1376 gaf hij deze gebouwen, vermeerderd met andere goederen, over aan de Orde der Kartuziers. Nog in hetzelfde jaar namen dezen onder leiding van Henric Egher van Calcar bezit van het nieuwe klooster<sup>2)</sup>.

<sup>1)</sup> Behalve van de te noemen archiefstukken maakte ik voor dit hoofdstuk dankbaar gebruik van J. Laenen, *Etude sur la suppression des couvents par l'empereur Joseph II dans les Pays-Bas Autrichiens et plus spécialement dans le Brabant* (Annales de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique t. 56. 5e Serie, t. 7, 1905, p. 343-464); G. de Schepper, *Marie Thérèse et Joseph II. Leur politique à l'égard des maisons religieuses des Pays-Bas* (Revue d'Histoire Ecclésiastique t. 35, 1939, p. 509-529).

<sup>2)</sup> Een geschiedenis van het klooster, welke aan wetenschappelijke eisen voldoet, is nog niet verschenen. In zijn jonge jaren schreef J. Habets, *Het voormalig Kartuziers-klooster Bethlehem te Roermond* (Almanak voor het Arrondissement Roermond 1859 blz. 43; hetzelfde artikel verscheen ook in *De Godsdienstvriend* dl. 83, 1859, blz. 170-181). Op Habets steunt geheel Welters, *Denys le Chartreux, sa vie et ses ouvrages* (Publications... de Limbourg t. 19, 1882, p. 249-370); C. J. A. Meerdink, *Roermond in de Middeleeuwen*. (Proefschrift) Roermond 1909 blz. 55-56; *Gedenkboek ter gelegenheid van het zevenhonderdjarig bestaan van Roermond als Stad*. Roermond 1932 blz. 203-204. Een uitvoerige geschiedenis wordt voorbereid door Mr. Scholtens. Zie Addenda.

De tweede helft der 18e eeuw was voor de kloosters, niet het minst in de Oostenrijkse erflanden, een naargeestige tijd. De geest des tijds was noch de kloosterlijke staat noch het kloosterlijk ideaal welgezind. Immers die geest, gekarakteriseerd als de Aufklärung, kon met zijn humaniteitsidealen en zijn nuttigheidsbegrippen slechts weinig waardering hebben voor een levensstaat, die vóór alles de eeuwigheidswaarde der ziel wil dienen. De met nadruk gepreekte geest van persoonlijke autonomie moest noodzakelijk in botsing komen met de gebondenheid van het kloosterleven. Het dwepen met ontwikkeling en vooruitgang moest een afkeer hebben van de middeleeuwse vormen en tradities, waarin dat leven zich nu eenmaal, misschien wel wat al te onwrikbaar, had vastgelegd. De geest van philanthropie verwierp het contemplatief leven, dat door de overgrote meerderheid der kloosterlingen tot dan toe werd geleid, als een onnut en lui bestaan. Zelfs als in alle kloosters het geestelijk leven volkomen op peil was geweest, dan nog zou de geest der Aufklärung in het scherpste conflict gekomen zijn met het kloosterideaal als zodanig. Hier stonden twee levensopvattingen lijnrecht tegenover elkaar. Is het wonder, dat juist bij de ontwikkelden een toenemende afkeer van de kloosters was waar te nemen?

De regeringen hadden die geest geheel in zich opgenomen. De telkens terugkerende uitdrukking in de officiële regeringsdocumenten: „kloosters zonder nut” typeert die mentaliteit voldoende. Toch wachtte zich zelfs een minister von Kaunitz, die in deze kloostergeschiedenis de boze genius was van Maria Theresia en Joseph II, een vijandig woord tegen de kloosterstaat als zodanig te zeggen. Integendeel, luide werd verkondigd dat men die staat wilde zuiveren van ongeschikte elementen en terugbrengen tot zijn oorspronkelijke bestemming: en dat was dienstbetoon aan de mensheid. Zo heet het in een officieel stuk: „moins de religieux, mais des religieux plus affermis, plus édifiants, plus attachés par principes réfléchis à leur état... Moins de prêtres; moins d'ecclésiastiques oisifs fainéants, sans autre état que celui des dehors de leur caractère, qu'ils rendent méprisables par leur inutilité, mais des prêtres en proportion des besoins de l'Eglise, des prêtres éprouvés, pourvus et employés utilement: voilà le bien de religion et

de l'avantage du public”<sup>3)</sup>. Dat alles klinkt zeer mooi en het schijnt ook wel, dat Joseph II deze nobele bedoelingen heeft gehad. Maar de feiten hebben bewezen, dat zijn minister iets anders bedoelde.

Deze geest van antipathie werd onder het volk levendig gehouden en aangevuurd door kranten en brochuren, welke telkens weer de volkomen overbodigheid, ja de schadelijkheid der kloosters voor het algemeen welzijn betoogden<sup>4)</sup>. Al ging er ook een schok door het volk der Oostenrijkse Nederlanden, toen de lang aangekondigde opheffing der kloosters werkelijkheid werd, dat neemt niet weg dat vooral onder de leidende standen de sympathie voor de kloosters zeer had geleden, al was de antipathie niet zo fel en aggressief als in andere landen.

Was er van de kant der kloosters aanleiding tot een vermindering van sympathie? Deze kwestie is niet voldoende te behandelen in een kort overzicht, als wij hier ter inleiding op onze geschiedenis geven. De voorstelling echter, dat de kloosters zuiver slachtoffers zijn van een vijandige geest, lijkt ons al te simplistisch. Er is wel degelijk reden om te vragen, of de talrijke kloosters<sup>5)</sup> met hun uitgebreid en zich aldoor uitbreidend grond- en kapitaalbezit niet een belemmering voor de economische ontwikkeling waren, ook al neemt men aan, dat dit bezit overdreven wordt. En ook is er reden om te vragen of de levenswijze in de kloosters soms niet aanleiding moest geven tot de verdenking van gemakzucht en werkschuwheid.

<sup>3)</sup> Brussel Alg. Rijksarchieven. Conseil Privé Autrichien. Carton 829. Geciteerd door De Schepper p. 516.

<sup>4)</sup> Mgr. Dr. van Gils bezit een bundel brochuren uit die tijd, welke eens toebehoorden aan den bekenden Kanunnik Ernst van Rolduc: het zijn verweerschriften tegen aanvallen op geestelijkheid en kloosters. In het Minderbroedersklooster te Weert wordt een collectie van 40 verweerschriften in het Duits bewaard; meerdere ervan zijn gericht tegen de kerkelijke politiek van Joseph II.

<sup>5)</sup> In Zuid-Nederland waren meer dan 700 kloosters. In het kleine stadje, dat Roermond toch was, vond men in de tweede helft der 18e eeuw de volgende kloosters: het Munster, Jezuiten, Kartuziers, Kruisheren, Reguliere Kanunniken van Windesheim, Minderbroeders, Ursulinen, Dominicanessen, Carmelitessen, Clarissen, Mariëngaard, Godsboomgaard, Godswert, Recollectinen, Begijnhof; daarenboven was er nog een Seminarie, waarin gedurende lange tijd de Dominicanen les gaven.

Het is wel voor geen tegenspraak vatbaar, dat na de krachtige herleving van de religieuze geest in het tijdvak der contra-reformatie er langzaam een zekere verstarring was ingetreden. Hier denke men niet zozeer aan grove misbruiken, doch eerder aan een ontbreken van vitaliteit. Men krijgt bij veel kloosters de indruk van iets uitgeleefds. Men leeft er rustig en goed van de inkomsten, houdt trouw het koorgebed en doet verder niets of niet veel. Want het blijft toch een voor ons onbegrijpelijk feit, dat ondanks de massa priesters en kloosterlingen het getal echte zielzorgers zeer gering was, het onderwijs zeer gebrekkig en de onkunde op geloofsgebied bij de menigte zeer groot. Van aanpassing aan de nieuwe noden in zielzorg, onderwijs, armenzorg en ziekenverpleging bespeurt men te weinig. Daarenboven treft men bijna overal een — ik zou bijna zeggen — kinderachtige gehechtheid aan de eenmaal vastgestelde menu's, pitantie's, speeldagen, privileges, toelagen of hoe het ook heten moge. Daarvoor moest alles wijken: liever hele abdijen en uitgestrekte kloosters ontvolken dan daar iets van afstaan. Kortom, men leefde te veel als gezeten burgers en burgeressen: de geest was er een van een traag conservatisme.

Van de andere kant hield de tijdgeest geen halt voor de muren der kloosters. Ook daar maakte hij slachtoffers, hetgeen tot een zekere verslapping leidde. Maar boven alles werd de indolentie gekweekt door de jarenlange onzekere toestand aangaande hun lot, waarin de kloosters verkeerden. Feitelijk heeft de suppressie dreigend boven hun hoofden gehangen gedurende de gehele regering van Maria Theresia, totdat ze eindelijk onder Joseph II een feit werd. Dat moest neerdrukkend werken, al zouden we liever gezien hebben, dat het stimulerend had gewerkt tot zelfhervorming. Of was het geloof aan de keizerlijke almacht nog zo groot, dat men dit alles maar gelaten droeg? Men zou het bijna zeggen.

Hoe was de toestand bij de Kartuziers? Geldt het „numquam reformata quia numquam deformata” ook voor deze tijd en deze streken? J. Laenen haalt een paar feiten aan <sup>6)</sup>, die

<sup>6)</sup> *Etude sur la suppression* p. 363-364, note 3.

ons zouden doen vermoeden, dat ook zij niet zijn vrijgebleven van die geest. Zo zegt hij, dat de Kartuziers (bedoeld moet zijn: van St. Maartensbosch) de secularisatie van al hun leden aanvroegen. Dit is juist, doch het geschiedde 4 Mei 1783, dat is dus na de suppressie <sup>7)</sup>. Ook wijst Laenen erop, dat de Kartuziers van Brussel, toen ze bij de Brabantse Opstand in hun klooster konden terugkeren, weigerden het gemeenschappelijk leven te hervatten. Maar men bedenke, dat reeds in 1786, dus 5 à 6 jaren tevoren, officieel geconstateerd werd, dat het klooster op invallen stond. Toen Joseph II in 1781 zijn rondreis door Nederland maakte, boden de Kartuziers van Zeelhem bij Diest een verzoekschrift aan, waarin ze verklaarden „dat alles wel beschouwd, Zijne Majesteit een verhevener werk zal doen door de Orde te hervormen dan S. Bruno gedaan heeft door ze te stichten.” Is dit een uiting van gemis aan religieuze geest? Of is het niet eerder een gedwee aanvaarden — zij het op een onsympathieke manier — van wat men toch niet ontlopen kon? Wat het klooster van Roermond betreft vond ik nergens in de archieven iets vermeld, dat betrekking heeft op het religieuze leven der Kartuziers in deze tijd.

Tot beter overzicht van het geheel volgen thans kort de decreten, die aan de eigenlijke suppressie vooraf gingen. Op 13 Mei 1771 verscheen het verbod om bij gelegenheid van kleding of professie iets van den candidaat te vorderen in welke vorm dan ook. Feitelijk was dit een voorschrift, dat reeds door de Kerkvergadering van Trente was uitgevaardigd <sup>8)</sup>, doch waaraan niet de hand gehouden was. <sup>9)</sup>

<sup>7)</sup> Archief Aartsbisdom Mechelen. Er werd gevraagd: „solutionem a sacris oneribus, vinculis et obligationibus Carthusiani nostri instituti ac saecularisationem... impetramus.”

<sup>8)</sup> Reeds vóór Trente werd ten onzent over deze kwestie hevig gediscuteerd. Tegen dit gebruik schreven o.a. Geert Groote, *De Simonia ad Beguttas* (De middelnederlandsche tekst opnieuw uitgegeven met inleiding en aantekeningen door Prof. Dr. W. de Vreese. 's-Gravenhage 1940); Dionysius de Kartuzier, *De Simonia (Opera Omnia)*. Ed. Montreuil t. 39 col. 283-325) en *Casus super practica recipiendi moniales et responsio fratris Dionysii Rykel* (Brussel Kon. Bibl. v. d. Gheyn III 1691 n. 47): Vgl. ook A. Mougel, *Dionysius de Karthäuser*. Mülheim 1898 S. 95 n. 5.

<sup>9)</sup> Als voorbeeld in de 16e en 17e eeuw zie: C. Valvekens, *Een*

Een jaar later, 18 April 1772, werd het verbod uitgevaardigd om een novice vóór zijn 25e jaar tot de professie toe te laten. Talrijke kloosters zagen hun ledental spoedig slinken. De bisschoppen beschouwden het als „een funeste poging om door een toenemende achteruitgang de ondergang van de kloosterstaat voor te bereiden.”<sup>10)</sup>

In 1781 November 28 werden alle kloosters onafhankelijk verklaard van elke buitenlandse Overheid. Daardoor verviel in veel kloosters de visitatie, wat zeker bij de Kartuziers een nadelige invloed moet hebben uitgeoefend, wijl in de visitatie juist alle eeuwen door het behoud der kloostertucht was verzekerd.

In hetzelfde jaar werden ook naar alle kloosters commissarissen gezonden met de opdracht een inventaris op te maken van alle roerende en onroerende goederen. De bisschoppen adviseerden de regering in dezen ter wille te zijn. Op de 6e December van hetzelfde jaar beval de keizer de opheffing van alle zuiver contemplatieve kloosters. De lijst, welke 4 Januari 1782 werd opgemaakt, noemde 166 huizen, waaronder alle kloosters der Kartuziers. Tengevolge echter van financiële moeilijkheden, welke de uitvoering van dit besluit zou meebrengen, werd de lijst op 23 Februari 1782 herzien. Aanstonds zouden 91 communiteiten met 1519 leden worden gesupprimeerd: hiertoe behoorden alle Kartuzierkloosters.

Eindelijk verscheen 3 Maart 1783 de definitieve lijst van 126 huizen, waaraan in de loop van hetzelfde jaar nog verschillende Orden werden toegevoegd o.a. de Reguliere Kanunniken van S. Augustinus. Tengevolge van dit decreet werden in de stad Roermond de volgende kloosters gesupprimeerd: Kartuziers, Carmelitessen en Dominicanessen (25 April 1783); Kruisheren en Reguliere Kanunniken (3 April 1784); Clarissen en Mariëngaard (21 Mei 1784); Godsweert (29 Mei 1784); Godsboomgaard (8 Aug. 1785); Recollectinen (22 Febr. 1787). De kloosterlingen werden niet zonder meer op straat gezet. Ze kregen tijd en gelegenheid om naar een nieuw verblijf uit

*Premonstratenzerabdij in het begin der zestiende eeuw.* 's Gravenhage 1936 blz. 121 vv.

<sup>10)</sup> Geciteerd bij De Schepper p. 515. Laenen p. 354 geeft een overzicht van toename en verlies in de verschillende Orden over de jaren 1772-1778.

te zien, terwijl door de verschaffing van een kleine uitzet en de uitbetaling van een pensioen in hun onderhoud werd voorzien<sup>11)</sup>).

De man aan wien te Roermond als „administrateur” de tenuitvoerlegging der keizerlijke decreten werd toevertrouwd was F. B. van der Renne, griffier bij den Raad van Gelder. Hij zelf heeft ons in een „état de devoirs et vacations extraordinaires” ingelicht over zijn werkzaamheden en de gratificaties, welke hij ervoor heeft genoten. We zullen van zijn inlichtingen gebruik maken<sup>12)</sup>).

Toen de opheffing der kloosters vaststond, kwam vanzelf de vraag aan de orde, wat er met de kloostergoederen moest gebeuren. De bedoeling van den keizer was ze uitsluitend te doen dienen tot onderhoud der parochiekerken, en tot steun van het onderwijs, de armenzorg en de ziekenverpleging; daarenboven zouden uit het te stichten fonds de pensioenen der ex-kloosterlingen betaald worden. Aan het *Comité de la Caisse de Religion*, dat 26 Maart 1783 werd opgericht, was de taak opgedragen de regering hierbij voor te lichten. Toen dit *Comité* 1 Maart 1787 werd opgeheven, werden de werkzaamheden verdeeld over de *Conseil de Gouvernement Général*, de *Chambre des Comptes* en de *Commission pour les affaires ecclésiastiques*.

Alvorens in een afzonderlijk hoofdstuk de maatregelen te bespreken, welke voor de bibliotheken en archieven getroffen werden, laten we hier nog kort volledigheidshalve de bepalingen volgen, welke voor de overige kloosterbezittingen werden uitgevaardigd.

Van der Renne deelt ons mede, dat hij in April 1783 „le Commissaire chargé de la suppression” heeft vergezeld naar

<sup>11)</sup> De Bisschop van Roermond vaardigde 20 Juni 1783 een schrijven uit aan de gesupprimeerde kloosterzusters, waarin hij haar nadere richtlijnen geeft. Ze zijn conform aan die der andere bisdommen. Zie Roermond, Bisschoppelijk Archief. Bundel 69.

<sup>12)</sup> Het stuk bevindt zich te Maastricht, Rijksarchief. Afd. Hof van Gelder. Bundel: Roermond, Opgeheven kloosters. Het loopt over de jaren 1783-1793. Te Brussel, Rijksarchieven. Afd. Comité de la Caisse de Religion n. 74 bevindt zich de correspondentie over de gesupprimeerde kloosters.

de Kartuize. Bij die gelegenheid werd een lijst opgemaakt van alles wat in kerk of klooster voor dagelijks gebruik nodig was totdat alle kloosterlingen zouden vertrokken zijn; alle goud en zilverwerk werd verzameld en „in veiligheid” gebracht; van de kerkornamenten en kerkgewaden, van de boeken, schilderijen en kostbare meubelen werd een inventaris opgemaakt; alles wat er verder in het klooster was, werd nauwkeurig beschreven. Dit alles werd naar Brussel opgezonden. De beslissingen lieten echter nogal op zich wachten.

In September 1784 werd aan de bisschoppen bevel gegeven de relieken en altaarstenen uit de kerken en kapellen te verwijderen. Reeds vóór de suppressie werden de relieken van Dionysius de Kartuizer en van de Kartuizer martelaren, gedood in 1572, toevertrouwd aan de familie Cloquet in Roermond: door pastoor Cloquet werden ze later naar Swalmen vervoerd. Het hoofd van Dionysius werd eerst naar Keulen gebracht, doch in 1785 op verzoek van den bisschop afgestaan aan de kathedraal van Roermond.<sup>13)</sup>

De gewijde vaten in goud en zilver moesten alle versmolten worden. Slechts was het de pastoors toegestaan datgene voor hun kerk uit te kiezen, wat ze nodig hadden, doch slechts op voorwaarde dat een gelijke hoeveelheid edel metaal werd teruggegeven<sup>14)</sup>.

Kerkgewaden en lijnwaad werd in twee groepen verdeeld. Wat bestemd was voor dagelijks gebruik werd aan de bisschoppen ter verdeling overgedragen. De meer kostbare stukken moesten ter plaatse in een verkoop geveild worden, welke alleen toegankelijk was voor de geestelijken. Van te voren moesten „kijkdagen” gehouden worden. In Roermond hadden twee verkopen plaats, één in April en één in October 1784<sup>15)</sup>. Hetzelfde moest geschieden met de altaren en andere

<sup>13)</sup> Aldus Mougél S. 80-81; 84-85. Later zijn de relieken teruggebracht naar het oude Kartuizerklooster, thans Groot-Seminarie.

<sup>14)</sup> De lijst van het zilverwerk, monstransen enz. der Kartuizers van Roermond bevindt zich te Brussel. Alg. Rijksarchieven. Afd. Comité de la Caisse de Religion n. 233.

<sup>15)</sup> De verkoop in April blijkt uit het bericht van Van der Renne, die er f 200.— voor inde. De verkoop in October blijkt uit een lijst van paramenten en lijnwaad bewaard te Roermond, Bisschoppelijk Archief:

kerkmeubelen. Bij die gelegenheid (d.i. in de loop van 1785) werd het hoogaltaar der Kartuize verkocht aan de stiftskerk van Thorn, alwaar het zich thans nog bevindt. Diamanten, paarden en edelgesteenten moesten alle naar Brussel worden gezonden, waar ze 21 Juli 1785 publiek zijn geveild. De lijsten van de verkoop berusten in de Rijksarchieven aldaar.

Met de algemene catalogisering der schilderijen werden belast een zekere Bosschaert en een schilder André Lens. De kostbaarste stukken, ten getale van 232, werden te Brussel, Gent en Antwerpen verkocht: de overige ter plaatse geveild. De lijsten noemen meer dan 20.000 nummers<sup>16)</sup>. Of er in de Kartuize van Roermond stukken geweest zijn, welke tot de eerste klasse gerekend werden, is niet uit te maken. Zeker is, gelijk uit de aantekening van Van der Renne blijkt, in 1785 te Roermond een verkoop van schilderijen gehouden. Daaraan is het te danken, dat zoveel stukken ter plaatse bleven en toen enige jaren geleden een oproep daartoe gedaan werd, naar de oorspronkelijke plaats terugkeerden<sup>17)</sup>.

De onroerende goederen gingen natuurlijk over in het bezit van de Staat. Daartoe moesten alle archiefstukken naar Brussel worden gevoerd, waar ze na enkele omzwervingen terecht kwamen in de Rijksarchieven. Zodoende is het archief der Roermondse Kartuize voor verreweg het grootste gedeelte in Brussel te vinden<sup>18)</sup>.

Laenen legt als conclusie van zijn studie vast, dat behoudens

---

bundel 69: toen werd o.a. verkocht wat er nog van de Kartuizers over was. De lijst der paramenten „van d'eerste classe” bevindt zich te Brussel, Afd. Comité n. 55.

<sup>16)</sup> M. C. Piot, *Les tableaux enlevés à la Belgique en 1785 (Bulletin de l'Académie Royale de Belgique. 2e Serie, t. 43)*; Laenen p. 399 en de litteratuur aldaar.

<sup>17)</sup> Lijst der schilderijen van de Roermondse Kartuize te Brussel. Afd. Comité n. 70. De lijst werd uitgegeven door A. M. P. Ingold, *Les peintures de l'ancienne Chartreuse de Ruremonde avec un essai iconographique de Dénys le Chartreux (Oud-Holland dl. 14, 1896, blz. 219-235)*. Deze lijst werd overgedrukt in: *Analecta voor het Bisdom Roermond dl. 16, 1931, blz. 162-173*.

<sup>18)</sup> Deze archieven zijn beschreven door A. d'Hoop, *Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant. T. V, Bruxelles 1930, p. 138-149, n. 18488-18680*.

weinige uitzonderingen, de uitvoerders der suppressie met gematigdheid te werk gingen en zich onderscheidden door „la scrupuleuse honnêteté qu'ils mirent dans leur gestion financière”. Gaarne nemen we dat op zijn gezag aan. Alleen noteren we, dat Van der Renne volgens eigen aantekeningen in tien jaar tijd alleen aan „devoirs et vacations extraordinaires” meer dan elf duizend gulden brabant opstreek. Hier moet men dan nog bijvoegen de procenten, welke de notaris ontving, plus de gewone vergoeding aan Van der Renne. Geen wonder, dat men na één jaar suppressie reeds voor een déficit stond van 100.000 gulden <sup>19)</sup>).

#### OMZWERVINGEN VAN DE BIBLIOTHEEK <sup>20)</sup>.

Het *Comité de la Caisse de Religion* gaf al aanstonds blijken, dat het handschriften en boeken wel het minst kostbare deel achtte van het kloosterbezit. De hautaine geest der Aufklärung spreekt zich duidelijk uit in het verslag der zitting van 28 Januari 1784 : „De tout ce que possédoient les maisons religieuses supprimées, la partie la moins riche est celle des livres” <sup>21)</sup>. Toch betrof het hier kloosterbibliotheken, welke thans het kostbaar bezit vormen van de openbare bibliotheken.

In dezelfde zitting besloot het *Comité*, dat in elk klooster een lijst van de aanwezige handschriften en boeken met plaats en datum van verschijnen zou worden opgemaakt. De boekhandelaar Ermens te Brussel en Ph. Baert — ce dernier a de la réputation comme bibliographe — zouden die lijsten nazien en de handschriften met de meest kostbare boeken in Brussel

<sup>19)</sup> Aldus De Schepper 527.

<sup>20)</sup> Voor dit hoofdstuk hebben we dankbaar gebruik gemaakt van M. C. Piot, *Les manuscrits relatifs à l'histoire, provenant des couvents supprimés aux Pays-Bas par Joseph II (Compte Rendu des Séances de la Commission Royale d'Histoire. 4e Serie, t. 4, 1877, p. 173-210)*; A. Cosmans et J. Lavelleye, *Inventaire des Archives du Comité de la Caisse de Religion* (in: *Travaux du Cours pratique d'Archiv-économie donné... par J. Cuvelier*. Bruxelles 1926 p. 155-189); J. Lavelleye, *La situation des bibliothèques des couvents supprimés par Joseph II en 1783 (Paginae Bibliographicae t. 2 p. 547-552)*.

<sup>21)</sup> Geciteerd bij Lavelleye, *La situation* p. 549.

verkopen: het overblijvende zou ter plaatse worden geveild. Van der Renne kweet zich zeer nauwgezet van zijn taak. Hij declareert zijn onkosten „pour la rédaction de l'inventaire des manuscrits et livres trouvés au couvent supprimé des Chartreux, un très grand nombre.” Aan hem hebben we dus de drie lijsten te danken, die thans nog in Brussel worden bewaard <sup>22)</sup>

De eerste lijst vermeldt 100 handschriften: van elk handschrift wordt de titel van één of meer traktaten opgegeven, het formaat, soms ook jaartal en afschrijver. Aan het einde zet hij de bemerking: „Encore cinquante manuscrits, en différents formats, et traitans de différentes matières, qui ne semblent d'aucune conséquence et dont une partie n'est pas complète ou déchirée.” Hoezeer we het ook betreuren dat Van der Renne ons ook deze vijftig niet even beschreven heeft, we weten nu in alle gevalle, dat in 1783 in de Kartuize 150 hss. aanwezig waren.

De tweede lijst bevat de gedrukte werken van de eigenlijke kloosterbibliotheek <sup>23)</sup>. Zij omvat 2340 nummers, verdeeld in: theologi, historici, juristae en litterae; deze vier klassen zijn weer onderverdeeld naar formaat: folio, quarto en octavo. Onder deze boeken bevinden zich een 170 wiegedrukken en een 200 postincunabelen. Aan het einde der lijst staat de bemerking: „Alsnog circa 700 boeken van alderhande soorten, als godvruchtige en andere, maer meerendeels verscheurt en incompleet”.

Ten slotte volgde een derde lijst met de titel: *Catalogus Bibliothecae Prioratus*. Het waren blijkbaar boeken, welke zich in de verblijven van den prior bevonden. Meerdere ervan staan ook genoemd in de tweede lijst. Deze catalogus van het prioraat bevat 475 nummers.

De bibliotheek der Kartuize bestond dus uit een 150 hand-

<sup>22)</sup> Brussel, Alg. Rijksarchief. Afd. Comité de la Caisse de Religion n. 74.

<sup>23)</sup> De liturgische boeken moesten volgens voorschrift van 28 Mei 1783 afzonderlijk worden geïnventariseerd; 30 Dec. 1783 werd vanwege het Comité aan Van der Renne gemeld dat de „livres d'église” waren ontvangen. Zie Maastricht Rijksarchief. Afd. Hof van Gelder, Opgeheven Kloosters.